

Мірошник С.І.,

старший викладач кафедри філологічних, суспільно-гуманітарних та мистецьких дисциплін Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради "Академія неперервної освіти", кандидат педагогічних наук

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГА: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

У статті розкрито трактування поняття "професійний розвиток", його характеристики, виявлено дефініції, пов'язані з ним. Проаналізовано теоретичні основи наявних провідних сучасних підходів до організації професійного зростання педагогічних працівників.

Ключові слова: професійний розвиток, характеристики професійного розвитку, сучасні підходи, особистісно орієнтований підхід, андрагогічний підхід, акмеологічний підхід, компетентнісний підхід, трансфесіоналізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний етап розвитку інформаційного глобалізованого суспільства зумовлює зміни підходів до професійного розвитку особистості. Це викликано тим, що нині "в технічно розвиненому та економічно нестабільному світі" [13, с. 113] в умовах потреби поліфункціональної діяльності кожна людина має самореалізуватися, насамперед професійно, якісно та ефективно діяти, щоб бути конкурентоздатною та успішною. Окрім цього, "на початку ХХІ ст. світова спільнота зрозуміла, що вчительство – це не тільки "змінна величина", яка необхідна для успішного реформування освітніх систем, але й "найбільш визначний носій змін" у реалізації реформ. Ця подвійна роль вчителів у освітніх реформах – бути суб'єктом і об'єктом реформацій – робить професійний розвиток вчителів зоною виклику" [10]. Тому в сучасності активно розробляються нові підходи і, відповідно, стратегії (способи і форми організації, зміст того, що потрібно засвоїти) професійного становлення й розвитку особистості педагога.

Аналіз досліджень і публікацій. У дослідженнях проблем професійного розвитку педагога сутність поняття визначено як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. Варто зазначити також, що для позначення професійного розвитку вчителя у вітчизняних і зарубіжних наукових працях використовуються різні терміни [10], зокрема, розвиток вчителя (teacher development), розвиток кар'єри (career development), розвиток персоналу (staff development), розвиток людських ресурсів (human resource development), професійний розвиток (professional development), неперервна освіта (continuing education), освіта впродовж життя (lifelong learning), професійне становлення та інші.

Власне, розглядуване поняття сучасними дослідниками трактується таким чином:

- "розвиток особистості вчителя у професійному контексті на основі накопичення досвіду та систематичного аналізу власної педагогічної діяльності" [16, с. 41] (А. Глетсорн);
- система різних видів діяльності з метою підготовки вчителів до професійної діяльності, що включає початкову підготовку, програми введення у професію, післядипломну підготовку, неперервний професійний розвиток в умовах діяльності в навчальному закладі. Така діяльність розвиває особистісні вміння й навички, знання, майстерність та інші характеристики вчителя. Тобто професійний розвиток учителів – неперервний процес, що охоплює такі складові: початкову підготовку, введення у професію

та постійне вдосконалення особистісних, соціальних і професійних компетентностей педагога [17] (Дж. Шіренс);

– увесь набутий навчальний досвід, а також усвідомлені та сплановані дії, які забезпечать пряму чи опосередковану користь учителю, групі вчителів або школі в цілому, що в результаті підвищить якість шкільної освіти. Це – процес, у ході якого педагог самостійно або разом зі своїми колегами переглядає, оновлює, розширяє свої зобов'язання щодо моральної мети викладання, а також критично розвиває знання, уміння, професійне мислення, планування і практику роботи з дітьми, молоддю й колегами на кожному етапі свого професійного життя [15] (С.Дей);

– "професійний розвиток особистості пов'язаний з розвитком особистості взагалі, із засвоєнням нового досвіду, знань, вмінь та із трансформацією мотивації й інтересів конкретної людини" [13, с. 113]; "професійний розвиток є продуктом і результатом діяльності самої людини" [13, с. 111] (І. Хоржевська);

– розвиток людини в її професійній ролі [10] (Л. Пуховська);

– професійний розвиток означає зріст, становлення, позитив, інтеграцію у професійній праці особистісних якостей і здібностей, професійних знань та умінь, проте головне – це активне якісне перетворення особистістю свого внутрішнього світу, що призводить до принципово нової його побудови і способу життєдіяльності – творчої самореалізації у професії. Основною психологічною передумовою і формою реалізації професійного розвитку особистості є її професійна соціалізація [5] (Л. Корнєєва);

– "взаємне потенціювання (когеренція, підсилення) особистісних і професійних аспектів педагога та вихід на рівень системних якостей цілого" [2] (О. Вознюк, О.Дубасенюк);

– усвідомлення та позитивне реконструювання життєвого і професійного досвіду" [12, с. 57], професійне моделювання, конструювання, прогнозування (В. Семиченко) та інші.

Л. Пуховською [10] наведено такі характеристики феномена професійного розвитку вчителів у світовому педагогічному просторі, визначені Е. Віллегас-Реймерс завдяки аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду:

– професійний розвиток учителів базується на конструктивізмі, тому педагоги – суб'єкти активного навчання;

– професійний розвиток – це процес, який проходить у межах певного контексту. Тому найбільш ефективною формою професійного розвитку є щоденна діяльність педагога у школі;

– цей процес нерозривно пов'язаний зі шкільною реформою, тому що він означає процес формування культури, а не лише забезпечення формування в учителів нових умінь реалізації навчальних програм;

– педагоги є рефлексивними практиками, які входять у професію з певною базою знань і набувають нові знання і досвід, "дорощуючи" їх до попередніх. Тому роль професійного розвитку полягає в тому, щоб допомогти вчителям у створенні й реалізації нових педагогічних теорій і практик, а також у підвищенні їх компетентності щодо педагогічної діяльності;

– професійний розвиток учителів реалізується у процесі співробітництва, найбільш ефективно – у взаємодії учителів, а також педагогів, адміністрації, батьків та інших членів громади;

– професійний розвиток здійснюється на основі різних форм і способів організації. Тому професійний розвиток учителів – це постійний процес оптимального вибору й поєднання різних форм, методів, технологій, які є найбільш оптимальними в конкретній ситуації і в конкретному місці.

Формулювання мети статті. Зважаючи на тлумачення дослідниками поняття "професійний розвиток", його характеристики і дефініції, пов'язані з ним, **метою статті** є аналіз теоретичних основ наявних сучасних підходів до організації професійного розвитку педагогічного працівника.

Виклад основного матеріалу. Актуальність проблеми професійного розвитку педагогічних працівників зумовила значну кількість розроблень теоретичних засад цього процесу з метою досягнення відповідності становлення й рівня професійного та особистісного розвитку вчителя сучасним потребам і запитам суспільства. Аналіз наукових розроблень показав, що натеper є кілька бачень оптимального та ефективного розвитку педагога-фахівця: як визначальні розглядаються особистісно орієнтований підхід, андрагогічний, акмеологічний та компетентнісний.

Так, Л. Ніколенко [7] як важливу умову модернізації післядипломної педагогічної освіти та забезпечення ефективності професійного розвитку педагогічних працівників розглядає **особистісно орієнтований підхід** до їх навчання, характеристиками якого є особистісна орієнтованість, самостійність, умотивованість навчання дорослих, опертя на їхній життєвий і практичний досвід, спрямованість на розв'язання проблем професійного розвитку педагогів, що, на думку вченої, має на меті виявлення індивідуальних пізнавальних здібностей учителів; максимальне вивчення й використання їхнього індивідуального досвіду; допомогу кожному пізнати себе, самовизначитись і самореалізуватися. Це забезпечить формування в педагога культури життєдіяльності, розвиток здатностей продуктивно будувати своє повсякденне життя і правильно визначати його цілі, тобто становлення суб'єктності особистості, її культурної ідентифікації та формування механізмів самореалізації, саморозвитку, самовиховання.

Н. Протасова [9], Л. Набока, В. Пуцов та [11] та інші вчені як найбільш оптимальну й перспективну основу навчання й розвитку дорослої людини, зокрема й педагога, розглядають **андрагогічний підхід** (за теорією андрагогічної організації процесу навчання (Дж. Д'юї, Е. Ліндемман, М.Ноулз, П.Джарвіс) про необхідність навчання дорослих з урахуванням їхнього досвіду і спрямованості на досягнення практичних цілей). Основними характерними рисами андрагогічного навчання дорослих дослідниками визначено такі:

- самостійне здійснення організації процесу свого навчання (індивідуалізація), оскільки дорослій людині важливе відчуття власної участі в будь-якому рішенні стосовно неї, а не пасивне сприйняття рішення інших: умотивованість, глибока потреба дорослого в самостійності, у самокеруванні; провідна роль того, хто навчається, у процесі навчання; самостійне визначення тим, хто навчається, особливостей навчання (залежно від досвіду, рівня підготовки, психофізіологічних, когнітивних особливостей тощо);
- використання у процесі навчання досвіду того, хто навчається (цей досвід використовується як одне із джерел їх навчання), та інших людей;
- ситуативність змісту навчання і форм його організації, що означає його конкретність, прив'язаність до професійної діяльності. Як адекватні такому навчанню дослідники розглядають проблемне навчання, дискусії, імітаційні, рольові і ділові ігри, проектні завдання тощо;
- висока ефективність навчання.

Актуальність **акмеологічного підходу** в освіті дорослих (акме (від грец. – вершина, квітуча пора) – вища точка, період розквіту особистості, найвищих її досягнень, коли людина проявляє свою зрілість у всіх сферах життєдіяльності та, передусім, у професійній діяльності) визначається тим, що педагогічна акмеологія (Б. Анан'єв) є наукою про закономірності вищих досягнень у цілісному розвитку людини на кожному її віковому етапі у процесі неперервної освіти [8].

Ґрунтуючись на аналізі наукової літератури, дослідники розглядають акмеологічний підхід як базисне узагальнювальне поняття акмеології, що акумулює сукупність принципів, методів, прийомів, засобів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, орієнтованих на якісний результат в освіті дорослих, високий рівень продуктивності та професійної зрілості [8]. Водночас акмеологічний підхід дає змогу з'ясувати суб'єктивні та об'єктивні фактори, які сприяють досягненню вершин професіоналізму; перші з названих –

це рівень та якість освіти, здобутої дорослою людиною, а другі – її задатки, здібності, компетентність тощо.

Отже, акмеологічний підхід трактується як особливий методологічний напрям, якому властива низка переваг перед іншими, особливо в оцінюванні й проектуванні перспектив людини. Пріоритетними ознаками цього підходу [4; 8] є такі:

- орієнтація на професійну зрілість і майстерність як удосконалення на всіх етапах життя й діяльності людини;
- усебічний розвиток свідомості й діяльності груп (товариств), переконаність у можливості масового вдосконалення;
- оптимістичне бачення людини, її можливостей, майбутнього; проектування вищих досягнень як окремими особами, так і групами й товариствами.

Компетентнісний підхід кардинально відрізняється від традиційного – "знаннєвого" – за функціями того, хто навчає, і того, хто навчається, у цьому процесі, за метою навчальної діяльності та результатами навчання; у той же час він має багато спільних рис із особистісно орієнтованим та діяльнісним підходами [14]. Компетентнісний підхід акцентує увагу на результатах освіти; при цьому як результат освіти розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних життєвих і професійних ситуаціях.

Загалом поняття "компетентність" (Дж. Равен та ін.) трактується як специфічна здатність людини, необхідна для ефективного виконання конкретної діяльності в певній предметній галузі. Це передбачає наявність у людини загальних і вузькоспеціальних знань, певних навичок, способів мислення, розуміння відповідальності за свої дії тощо.

Сутнісною особливістю компетентнісного підходу є визначення результативно-цільової спрямованості освіти, що, на думку О. Гулай [3], є його безперечною перевагою порівняно з іншими традиційними та інноваційними підходами. Компетенція – це ціль освітньої діяльності, а компетентність – міра, ступінь, повнота її досягнення конкретним суб'єктом освітньої діяльності. Кінцевим результатом навчання є сформованість компетентностей людини, перенесення акцентів з рівня знань суб'єктів навчання на їх уміння використовувати інформацію для вирішення практичних проблем.

Тому вдосконалення професійної компетентності вчителів на основі компетентнісного підходу, окремі аспекти якого досліджували В. Адольф, І. Зимня, І. Єрмаков, В. Мельник, О. Огієнко, І. Підласий, О. Савченко та ін., передбачає оцінку готовності фахівців певного освітньо-кваліфікаційного рівня до професійної діяльності на основі наявності в них визначених стандартами компетентностей [6]. Це означає, що в організації навчання та розвитку педагогічних працівників із наявних технологій, форм і методів навчання, які впроваджуються в системі освіти, потрібно обирати ті, що найбільше сприяють формуванню у фахівців професійної компетентності – налаштувань, цінностей, знань, умінь і навичок, якостей, – необхідних для якісного здійснення професійної діяльності.

До професійної педагогічної компетентності відносяться такі її складові: методологічна, предметна, психолого-педагогічна й методична. Тому про педагога як фахівця судять за рівнем сформованості у нього професійної компетентності – інтегральної якості особистості, що має зазначені складові й дозволяє фахівцеві найбільш ефективно та якісно здійснювати професійну діяльність, а також сприяє його саморозвитку і самовдосконаленню.

Розглянуті концептуальні підходи є провідними в організації професійного розвитку педагогічних працівників у сучасності. Однак зазначаємо, що існують й інші бачення ефективного професійного розвитку педагогів. Для прикладу, у контексті дослідження важливим вважаємо таке положення сучасної теорії професійного розвитку фахівців: натеper як важливий показник професійної культури та компетентності педагога розглядається не стільки його професіоналізм, скільки формування його "професійної ментальності в широкому життєдіяльному контексті" [1, с. 15], тобто трансфесіоналізм як "здатності реалізації ідей і способів професійного вдосконалення, професійного розвитку в процесі

переходу через межі різних галузей знань і видів педагогічної діяльності, інтеграції функцій цієї діяльності" [1, с. 15].

О. Вознюк, О. Дубасенюк [2] як актуальну проблему розглядають потребу розроблення інтегративного підходу до професійного розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін, що передбачає комплексне врахування закономірностей і механізмів цілісного розвитку людини як фахівця, особистості і громадянина, тобто йдеться про громадянський розвиток особистості професіонала.

Висновки. Проаналізовані підходи та, відповідно, концепції організації професійного розвитку педагогів, на нашу думку, є спробою відповісти на виклики сучасності в потребі педагога-професіонала як головної рушійної сили освіти в суспільстві. Вважаємо, що розглянуті засади навчання й розвитку дорослих не заперечують традиційних дидактичних принципів педагогіки: частково вони їх розвивають, частково корелюють з ними. Також вбачаємо позитив в оптимальному поєднанні всіх зазначених підходів, які значною мірою доповнюють один одного та яким притаманні спільні ознаки: за реалізації всіх розглянутих концептуальних засад організації професійного розвитку педагога залучається (враховується й використовується) його досвід; особистість є суб'єктом навчання й розвитку; цей процес має професійний контекст. Отже, це уможливує врахування закономірностей розвитку й саморозвитку фахівця та певних умов, у яких здійснюється його професійний розвиток; забезпечує самореалізацію творчого потенціалу особистості, набуття нею конкурентоздатності та мобільності в соціумі як намагання забезпечити високу якість та ефективність своєї діяльності, здатність ставити цілі й вирішувати завдання в певних умовах.

Список використаних джерел

1. Адольф В.А. Развитие профессионального потенциала педагога в условиях обновления образовательной практики / В.А.Адольф, И.Ю.Степанова // Инновации в образовании. – 2011. – № 10. – С. 14–24.
2. Вознюк О. В. Інтегративний підхід до професійного розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін [Електронний ресурс] / О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк // Науковий часопис НПУ імені М. М. Драгоманова. – К., 2010. – Вип. 12 (22). – С. 17–20. – (Серія 16 "Творча особистість"). – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/8418/1/>.
3. Гулай О.І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти [Електронний ресурс] / О. І. Гулай // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2009. – № 2. – (Серія "Педагогічні науки"). – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/Vnadps/2009_2/09goipno.pdf.
4. Данилова Г.С. Педагогічний професіоналізм у контексті акмеології / Г. С. Данилова // Педагогічна освіта : теорія і практика. Психологія і практика : зб. наук. праць. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2006. – №5. – С. 74–80.
5. Корнеева Л. Н. Психологический аспект влияния профессиональной деятельности на личности / Л. Н. Корнеева. – М. : Просвещение, 1991. – 218 с.
6. Лабудько С.П. Компетентнісний підхід до вибору педагогічних технологій у системі професійної освіти / С. П. Лабудько // Професійна освіта : методологія, практика, інновації : матеріали регіон. наук.-практ. конф. – Суми : РВВ СОІППО, 2007. – С. 90–94.
7. Ніколенко Л. Модернізація післядипломної педагогічної освіти в контексті особистісно орієнтованого підходу / Л. Ніколенко // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – №2. – С. 38–41.
8. Огієнко О.І. Акмеологічний підхід у контексті освіти дорослих [Електронний ресурс] / О. І. Огієнко // Філософські, психологічні, аксіологічні контексти педагогічної майстерності. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/6043/1.pdf>.
9. Протасова Н. Андрагагічна ідея і післядипломна освіта : постановка проблеми / Н. Протасова // Шлях освіти. – 1998. – №3. – С. 13–15.

10. Пуховська Л. Теоретичні засади професійного розвитку педагогів : рух до концептуальної карти [Електронний ресурс] / Л. Пуховська // Порівняльна професійна педагогіка : науковий журнал. – 2011. – № 1. – Режим доступу : (<http://khnu.km.ua/root/res/2-7001-31.pdf>.) <http://lib.iitta.gov.ua/2564/1>.
11. Пуцов В. І. Особливості навчання дорослої людини : навчальний посібник / В. І. Пуцов, Л. Я. Набока. – К. : ЦППО АПН України, 2004. – 56 с.
12. Семиченко В.А. Психологічні аспекти професійної підготовки і післядипломної освіти педагогічних кадрів / В.А.Семиченко // Післядипломна освіта в Україні. – 2001. – №1. – С. 54–57.
13. Хоржевська І.М. Професіоналізм та професійний розвиток особистості [Електронний ресурс] / І. М. Хоржевська // Наукові праці. Державне управління. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
14. Хуторской А. В. Ключевые компетенции : технология конструирования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 5. – С. 55–61.
15. Day, S. Developing Teachers : The Challenge of Lifelong Learning / S. Day. – London : Falmer Press, 1999. – 239 p.
16. Glatthorn, A. Teacher development / A. Glatthorn // International encyclopedia of teaching and teacher education ; ed. L. Anderson. – London : Pergamon Press, 1995. – P. 41–45.
17. Scheerens, J. Teachers' professional development. Europe in international comparison. An analysis of teachers' professional development based on the OECD's Teaching and Learning International Survey (TALIS) / J. Scheerens. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Union, 2010. – 204 p.

Мирошник С.И. Профессиональное развитие педагога: современные подходы

В статье раскрыты трактовки понятия "профессиональное развитие", его характеристики, выявлены связанные с ним дефиниции. Проанализированы теоретические основы существующих главных современных подходов к организации профессионального роста педагогических работников.

Ключевые слова: профессиональное развитие, характеристики профессионального развития, современные подходы, личностно ориентированный подход, андрагогический подход, акмеологический подход, компетентностный подход, трансфессионализм.

Miroshnyk, S. Professional Development of Teachers: Modern Approaches

An interpretation of the concept of "professional development", its characteristics and definitions, associated with it, are outlined in the article on the analysis basis of foreign and Ukrainian scientific papers. It is established that learner centered, andragogical, acmeological and competence approaches are both optimal and effective for the development of a professional teacher.

Theoretical foundations of existing leading contemporary approaches to professional development of teachers are also analyzed. It is concluded that the principles of adult learning and development, which have been discussed, do not deny the didactic principles of pedagogy. They partly develop them and, at the same time, they are partly correlated with them. According to the author, the best is a combination of these approaches, which are complementary in order to take into account the patterns of a specialist's professional development and self-development, and conditions in which this process is carried out.

Key words: professional development, professional development characteristics, modern approaches, learner centered approach, andragogical approach, acmeological approach, competence approach, transprofessionalism.